

פרשת וישב מלכות יון זכות ליפת

מובטח שיעשה נס

אחר הדלקת נרות חנוכה, אנו מודים ומשבחים על הניסים ועל הנפלאות ומזכירים שנעשו הניסים "על ידי כהניך הקדושים". מדוע אנו מדגישים שהקב"ה עשה ניסים על ידי הכהנים?

נלמד בדרכו של רבי דוד כהן (ימי החנוכה, א). במדרש (אוצר מדרשים (אייזנשטיין) חנוכה, עמוד 191) מביא:

אז חרה לו למתתיהו כהן גדול, ואמר לו לחשמונאי ולא כתיב (על פי ירמיהו יז, ה) "ארור הגבר אשר שם בשר זרועו לו ומן ה' יסיר לבו וברוך הגבר אשר שם ה' מבטחו"? אמר לו, יפה אמרת אני ושבעה בני, ואתה ושלושה בנים, הם שנים עשר שבטי קה, עדות לישראל, מובטח אני בהקב"ה שיעשה לנו ניסים ונפלאות, ויצומו וילבשו שקים ואפר לבקש רחמים מלפני אלוקי השמים עזים ומגינים של ישראל, וככלותם להתפלל קמו מכרוע על ברכיהם ויעצמו עשתנותם, מנשרים קלו ומאריות גברו וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב.

יש להבין, כיצד הבטיח מתתיהו כהן גדול שהקב"ה יעשה עמם ניסים ונפלאות, הלא איתא (ספרא אמור ח, ט; ה), "מיכן אמרו כל המוסר עצמו על מנת לעשות לו נס אין עושים לו נס"?

והנה הנצי"ב (העמק דבר שמות יט, ו) מבאר: "היינו ששתי מדות הללו היינו מדת מלכות ומדת תפארת יהיה לפי מה שאתם תתנהגו עמדי, אם יהיו מתנהגים לשם שמים בדרך הטבע אזי תהא ההשגחה עליהם גם כן רק בטבע, ואם יהיו פרושים ומובדלים למעלה מטבע אנושי אזי תהא ההשגחה עליהם גם כן פרוש ומובדל מהליכות הטבע". וכך מביא הנצי"ב בהעמק דבר, בביאור קריאת משה לשבט לוי "מי לה' אלי" (שמות לב, כו): "מי יודע בעצמו שהוא אך לה', למסור נפשו וכל אשר לו לאהבת ה' וכבודו... שאתה מפנה עצמך לתורה ולעסוק במצות ואין לך עבודה אחרת, פירוש שאינו עובד את עצמו כלל, רק הוא מופרש לה'... בלי שום רצון עצמו כלל, אינו ראוי לפחד משום דבר אפילו מהיזקא דשכיחא".

על ידי כהניך הקדושים והטהורים

כאשר יוצאים למלחמה לשמו יתברך שלא כדרך הטבע, אף נושעים שלא כדרך הטבע, וכך עשו החשמונאים כמוכא בכ"ח (אורח חיים, תרע), "אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה... וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ה' על ידי כהנים עובדי העבודה בבית ה', על כן נעשה הנס גם כן בנרות תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה". מבאר רבי דוד כהן:

ולפי זה יש לבאר גם כן הא דנס פך השמן מתיחס לכהנים, והיינו שעל ידי שמסרו נפשם על העבודה והיתה הנהגתם הנהגה שהיא למעלה מטבע האנושי, זכו שעשה עמם הקב"ה נס שלא כדרך הטבע, שהוא במידת התפארת, והוא נס פך השמן שבו נתגלתה הנהגת הקב"ה עמם מעל לדרכי הטבע, שהרי נתבאר לדברי הנצי"ב דעל ידי מסירות נפש על קדושת השם זוכים להנהגה במידת התפארת שהיא הנהגה מעל דרכי הטבע, ונס פך השמן הוא הנס המיוחד בניצחון בית חשמונאי שהיה לגמרי מעל דרכי הטבע, וזכו לנס זה רק בזכות מסירות נפשם של כהניך הקדושים.

ונראה, דזה הענין שאמר להם מתתיהו שהוא מובטח בקב"ה שיעשה להם ניסים ונפלאות, שהרי הבאנו מדברי הנצי"ב, שמי שמתנהג במסירות נפש בהנהגה שלמעלה מהטבע, הקב"ה מתנהג עמו במידת התפארת שהיא הנהגה שלמעלה מהטבע, וכיון שיצאו למלחמה במהלך של מסירות נפש בהנהגה שלמעלה מהטבע האנושי, מובטח היה לו שגם הקב"ה יתנהג עמו במדת תפארת שהיא הנהגה שלמעלה מהטבע האנושי, ובזה היה מובטח שהקב"ה יעשה להם ניסים ונפלאות וינצחו את מלכות יון.

הרי לנו, כשיוציאים למלחמה שלא כדרך הטבע, מנצחים שלא כדרך הטבע. לכך הוזכר "כהניך הקדושים", רק בזכות מסירות נפשם זכו לקדש שם שמים ולנצח את היונים.

חנוכה תחת חנוכה המזבח

במקור מסירות נפשם של החשמונאים יש להקדים. דהנה כתב הרמב"ן (במדבר ח ב):

למה נסמכה פרשת מנורה לחנוכה הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכה הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו, אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב, לשון רש"י ממדרש אגדה.

ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות, ולא נחמו בקטורת בקר וערב ששבו בו הכתוב (דברים לג, י) "ישימו קטורה באפך", ובכל הקרבנות, ובמנחת חביתין, ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו, ונכנס לפני ולפנים, ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו, ושבטו כולו משרתי אלוֹקינו. ועוד מה טעם לחלישות הדעת הזו, והלא קרבנו גדול משל נשיאים, שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המלוואים. ואם תאמר שהיו חובה ונצטוו בהם, וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמוהם לחנוכה המזבח, גם הדלקת הנרות שנחמו בה חובה ונצטוו עליה.

אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר חשמונאי כהן גדול ובניו. ובלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו ואמר, ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו', אמר לו הקב"ה למשה "דבר אל אהרן ואמרת אליו", יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותועה וחנוכה שקרויה על שמם, והיא חנוכה בני חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכה המזבח עד כאן לשונו.

וראיתי עוד בילמדנו (תנחומא בהעלותך, ה) וכן במדרש רבה (טוף ו), אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם "אל מול פני המנורה יאירו", וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם. והנה דבר ידוע שכשאינן בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכה חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו. וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנוכה הנשיאים נוהגת לעולם, דרשו סמוכין לחנוכה הנשיאים מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם.

בזה נבין מהו קרבנות הנשיאים. יש שביארו שמה לא רצה לקבל מאיתם את הקרבנות, כיון שאם יישבר גלגל אחד, יחסר שבט במשכן. אך אמר לו הקב"ה "קח מאיתם", כאשר באים באחדות מבטיח אני, הגלגלים לא ישברו לעולם.

דרך נוספת מבאר האור גדליה (חנוכה ד):

ולהבין חלישות הדעת של אהרן הכהן והפיוס בהנרות דחנוכה נבאר מקודם ענין חנוכה הנשיאים, שהם הביאו קרבן חדש שלא היה מעולם כזה, והשיגו ענין חדש בתורה, ומדעת עצמם השיגו פרשת הקרבנות של חנוכה המשכן, ומצינו בחז"ל (במדבר רבה יב, יח) שכשבאו הנשיאים עם קרבנות אלו למשה לא רצה לקבל מידם, כי מעולם לא קיבל סדר קרבנות אלו. עד שאמר לו הקב"ה "קח מאיתם".

ונמצא שעניין הקרבנות האלו הוא בבחינת תורה שבעל פה, כי הנשיאים מדעת עצמם השיגו פרשה זו בתורה. ובחז"ל איתא (מובא ברמב"ן) שכל אחד מהנשיאים היה לו טעם אחרת על הבאת אותו הקרבן שהביא חברו, וכולם הביאו אותו הקרבן ממש, כל אחד מטעם אחר, ואף שההשגה של כל אחד הייתה אחרת, אבל המעשה היה בשווה. והוא עניין תורה שבעל פה - השבעים פנים לתורה. כי בתורה שבעל פה נתחלק התורה לשבעים פנים, וכל אחד מבין לפי שורשו, אבל בכתב לא שייך שבעים פנים, ואהרן הכהן הרגיש ששטטו שבט לוי, לא היו להם שייכות להשגה הזאת, והיה לו חלישות הדעת אילו אין להם חלק בהבנת תורה שבעל פה, ועל זה נאמר לו שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומיטיב את הנרות, שאתה מדליק את המנורה שמשם באה כל ההשפעה של תורה שבעל פה. וזהו גם כן מה שאמר הרמב"ן שכאן מרומז יסוד נר חנוכה, כי בנרות חנוכה מאיר גם כן אותו האור שהאיר במנורה, אור תורה שבעל פה וזהו השלך קיימת לעולם. כי אותו האור ממש שהאיר בהמנורה מאיר עכשיו בהנרות שבני ישראל מדליקים על פתח ביתם, ונשאר הכוח לכל איש ישראל שיהא ביכלתו להדליק זה האור של תורה שבעל פה שהאיר בהמנורה.

שורש מסירות נפש דהחשמונאים

יש להבין, כיצד חנוכת החשמונאים תהווה תחליף לאהרן לכך שלא זכה לחנוך את המזבח? טעם הדבר טמון בדברי רש"י, "חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו", במדרש תנחומא (בהעלותך, ג) מוסיף "אתה מוצא שנים עשר שבטים שהקריבו קרבנות לחנוכת המזבח לא הקריב שבט לוי כלום והיו מצירים ואומרים למה רחקנו מהקרבה לחנוכת המזבח", כיון שנצטערו זכו לחנוכת החשמונאים.

יש להוסיף. רש"י (ויקרא ט, כג) מביא מהספרא (שמיני, מכילתא דמילואים, יט): "כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל, היה מצטער ואמר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל. אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי, שנכנסתי ונתביישתי. מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל". אהרן כל ימיו הצטער מדוע לא מסרתי נפשי על קידוש ה' כחור בשעת העגל, מדוע שיתפתי פעולה עם העם? ! צער זה החדיר בבניו את הכוח למסור נפש לקיום המצוות. חלישות דעתו שלא הקריב עם הנשיאים בחנוכת המזבח חדר לבניו, לזה זכה שיצאו החשמונאים שמסרו נפשם מחלציו.

הגרעין וגידוליו

נעמיק בדברים. פעולה הנעשית בדורות מאוחרים יותר, שורשה באבות הקדושים. בלא פעולותיהם אין אפשרות להתעלות. מצטרף עמם פעולת אותו הדור, כדי לזכות ולהתעלות. מבאר רבי חיים שמואלביץ (שיחות מוסר, ט):

"יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם" וגו', ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו" (בראשית יח, ד-ח). ובגמרא בבא מציעא (דף פו:): אמרין "אמר רב חייא ברבי חנינא וכן תנא דבי רבי ישמעאל בשכר שלושה זכו לשלושה, בשכר "חמאה וחלב" זכו למן, בשכר "והוא עומד עליהם" זכו לעמוד ענן, בשכר "ויקח נא מעט מים" זכו לבארה של מרים". ותמה המהרש"א שם דבגמרא קרו לה בארה של מרים, משמע שבזכות מרים היא. ועוד, שבגמרא בתענית (דף ט). אמרו "שלושה פרנסים טובים עמדו לישראל. ואלו הן, משה אהרן ומרים, ושלושה מתנות ניתנו על ידם, ואלו הן באר וענן ומן. באר בזכות מרים, עמוד הענן בזכות אהרן, מן בזכות משה"?

ונראה לבאר את הדברים על פי דוגמא מטבעו של עולם, אילן הגדול צומח מגרעין קטן, אך הגרעין לבדו לא היה יכול להצמיח את האילן בלי אדמה, ושניהם יחד זקוקים למים ולשמש וכדומה, ורק בהצטרפות כולם יחד יהיה כוחם יפה להצמיח את האילן. וכן הוא בענייננו, הגרעין - השורש לעמוד הענן, לבאר ולמן, היה מעשה החסד של אברהם אבינו, ועדיין היה זקוק שורש זה לכוח המצמיח את 'האילנות' - הבאר, עמוד הענן והמן, וכוח זה קבלו ישראל ממש אהרן ומרים. וכך מפורש בכתוב (במדבר כא יח): "באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענתם" וגו', ותירגם יונתן בן עוזיאל: "בירא דחפרו יתה אבהת עלמא

אברהם יצחק ויעקב ורברבניא דמלקדמין (בור שחפרו אותו אבות העולם אברהם יצחק ויעקב הגדולים הקדומים), חפרו יתה רישי עמא משה ואהרן וגו', (חפרו אותה ראשי העם משה ואהרן) והיינו שמצטרף פעולת האבות עם פעולת משה ואהרן זכו ישראל לכל אלו.

יפת זכה למלכות יון

כך הוא במלכות יון. איתא בתנא דבי אליהו (רבה (איש שלום), יח):

לפי שכל אחד ואחד לפי שכרו בא בעולם. לא גילגל הקב"ה והביא אברהם לעולם אלא בשכר של שם, שנתנבא ארבע מאות שנה על ארצות שבעולם ולא קיבלו ממנו. ולא גילגל הקב"ה והביא מלכות יון לעולם אלא בשכרו של יפת, שכיסה ערות אביו (בילקוט שמעוני (סא) גורס "שנהג כבוד באביו). לא גילגל הקב"ה והביא מלכות רומי לעולם אלא בשכרו של עשו, שהיה בוכה ומתאנח בשביל שבירך יצחק את יעקב.

מוסיף בזה במדרש זוטא (שיר השירים א, טו):

ומה זכות היתה ביון בזכותו של יפת שחס על כבוד אביו, כמה שנאמר (בראשית ט, כג) "ויקח שם ויפת את השמלה", ואין כלום טועה לפני האלוקים ואינו מאבד שכר בריה, אמר יעמוד מדי מיפת ויקבל מלכות מאה ושמונים שנה בזכות יפת אביהם שכיבד שעה אחת את אביו.

למדים אנו, כדי לזכות להתעלות מה, שורש הדבר תלוי בדורות שקדמו לנו. יש להבין, בזכות כיבוד אב שלש יפת זכה ליון שהחשיכה עיניהם של ישראל, מה שכר הוא זה? עוד יש להקשות בדרך זו, המדרש (רות רבה ב, כ) מביא, "רבי ברכיה בשם רבי יצחק, ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה ונתלה לבנה ארבעים יום שנאמר (שמואל א-א יז, טז) "ויגש הפלשתי השכם והערב". ויש להבין, ערפה רצתה להתקרב לקב"ה, הלכה ארבעים פסיעות עם חמותה, ושכרה ניתן לה שבנה חירף מערכות אלוקים חיים? לא נתן לישראל ארבעים יום לומר קריאת שמע בזמנה בבוקר ובערב?

יפת קיבל יופי לטובה ושנה ופירש

יש להקדים. איתא בשאילתות (דרב אחאי וישלח, כו): "והלכתא (נר חנוכה משמאל) משמאל כדי שיהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ובעל הבית מצויין בטליתו ביניהם". ולכאורה, הרי מדליקים נרות בחנוכה בלילה, כיצד האדם עדיין עם טלית? בפשטות השאילתות סובר שלילה זמן ציצית, ולכן בעל הבית מדליק נרות עם טלית.

אולם השפת אמת (בראשית לחנוכה, תרמה) מבאר, "יש לרמוז על מפלת היונים דאיתא במדרש (בראשית רבה לו, ו) בפסוק (בראשית ט, כג) "ויקח שם ויפת השמלה" כי בני שם זכו לטלית של מצוה. ויפת למלבוש נאה בגשמיות. ועל ידי זה שהיה מיוחד קצת יופי ביפת, וברשעתם ניטל מהם וניתן לבני ישראל, על זה רומזין בציצית אצל נר חנוכה". הציצית שעל גוף האדם, אף שאין עתה זמן מצוותה, מרמזת ליופי של יון שניטל הימנה וניתן לבני ישראל.

עתה נבוא לבאר את עניין מלכות יון. מבאר הרמח"ל (אדיר במרום, ב) בביאור חלום דניאל על החיה השלישית שכנגד יון:

והנה החיה הזאת בסודה מלכות יון. ובמלכות יון אמרו (בראשית רבה ב, ד) שהחשיכה את עיני ישראל בגזרותיה. וצריך לפרש ענין האומה הזאת, ולמה רק החשיכה בגזירות עיני ישראל. אך הענין הוא כי הנה יון הוא (מגילה ט:) יפיתו של יפת, ולכן (מגילה דף ח:) התירו לכתוב בו התורה. וזה צריך להשתרש באיזה שורש גדול. ובאמת הענין מתחיל מבני נח. וזה כמו שפירשתי כבר במקום אחר, כי אדם הראשון נברא לכשיצאו ממנו רק ישראל. ולכן (בבא מציעא דף קיד:) "אתם קרויים אדם, ואין אומות העולם קרויים אדם". וכשחטא, ניתנה הזוהמא בחוה, ואז ניתן מציאות לאומות העולם. אך נח נולד שכבר היו האומות העולם בעולם. ונמצא שמבחינה זו נולד, שאפילו אחר קלקול אדם הראשון ימצא תיקון. ונמצא שנשארים מתוקנים בו אפילו אומות העולם. כי כיון שנברא לתקן, נברא לתקן מה שהיה נמצא אז, יהיה לפי הבריאה הראשונה או לפי הקלקול. נח נברא לתקן העולם במצב שהיה בזמן ההוא. ובזמן ההוא כבר נמצא בחידוש האומות, והם גם כן יקבלו תיקון ממנו. כי אף על

פי שלא נפלגו האומות, אבל נשמות של בחינת אומות העולם כבר נמצאו בגופי בני האדם, מה שלא היה ראוי להיות לפי אדם הראשון. וזה סוד בני נח, שעל כן נקראים על שמו. ויש להם השבעה מצות בני נח. ואם לא היו קלקולים, אז היה הולך אל נכון כמו שיהיה לעתיד לבא. אבל הקלקולים הפסיקו המשך הטוב. ועם כל זה נתחזק לתקן, ואז מה עשה, הנה שם הוא המשך הזרע הטוב של אברהם.

חם נתנו לעבד שנאמר (בראשית ט, כו) יהי כנען עבד למו. ויפת אמר "וישכון באהלי שם". ואז קשר שני חלקים אלה בשם. אך יפת הוא לבחינת הקרובים יותר אל הקדושה, והם הגרים הנעשים בזמן הגלות, שנאמר בהם (ישעיה נד, טו) מי גר אתך עליך יפול. אך חם הוא לרחוקים, שהם הגרים הגרורים, שנשארים בבחינת עבדים. והנה לקח מיפת - יון, ומחם - כנען. וסוד הדבר, כי הנה היה מקשר אותם תחת שרשי הקדושה, דהיינו אברהם יצחק יעקב ודוד, שהם המרכבה שלימה. ולא ניתן להם שעבוד תחת הקדושה אלא בדוד, שבו (בראשית מח, ח) "ידך בעורף אויביך". ונמצא שבכל אחד מהם ימצא תיקון לאומות האלה, אך בדוד נשלם תיקון זה. ולכן הרביעי שביפת נתנו לשכון באהלי שם. הרביעי של חם קשרו לעבד. והנה כנען אחר כך נשבר לפני ישראל, כי הלא קראו להם שלום. ואז היה צריך שתעבדו להם, ולא שנתעבדו. והיה צריך להכריתם ולא הכריתו אותם. ואז נעשה קלקול, וזה גרם שאף על פי שכנען לא יכול להתחזק מפני שנשבר כבר, אך מבחינת חם יבא הרע. והוא סוד (מיכה ה, ה) "ואת [ארץ] נמרוד בפתחיה".

והנה כתוב (ירמיה יג, כג) "היהפוך כושי עורו ונמר חברבורתיו" וכו'. וסוד הדבר, כי נח כיון לתקן. ושם כנען עבד, ויפיו של יפת באהלי שם. אך בהיות יון גם כן מתקלקל כמו כנען, היה ממש ענין "שנה ופירש שהוא קשה מכולם" (פסחים דף מט:). ומשם נמשך שהחזיק בשנאה גדולה, לגזור גזירות יותר מן האחרים. כי כמו שהוא היה בפנים כדי לתקן, ואז ניתן לו כניסה הרבה, ואחר כך חזר ויצא לחוץ. נשתמש ממה שקבל - להרע. והוא ממש ענין חזקיהו, (ישעיה לט) שבשביל שהראה אוצרותיו לגוים, לכן גרם גלות לבניו ולמונו. כי הסט"א משתמשת ממה שניתן לה כניסה בקדושה. להתנגד אליה.

הרי לנו, תפקידו של יפת היה להצטרף לשם, מלכות יון היא זכות ליפת, לסייע להגיע לתיקון השלם בבריאה, יפת קלקל והתנגד לשם, ומתוך רצונו להרע נתקיים רצון ה' יתברך, ובנצחון על יון התפרסם שמו יתברך בעולם, והתגדלה הקדושה. כך הוא בעפרה, בזכות בנה שחירף מערכות אלוקים נלחם בו דוד וקידש שמו יתברך. קידוש השם הלזה נזקף לזכותה של ערפה שהלכה ארבעים פסיעות עם חמותה.

זריזות מראה על המצוה

אולם יש להתבונן מזוית נוספת. מבאר רבי ברוך מרדכי אזרחי (ברכת מדרכי בראשית ט, כג) :

מפליא הדבר וכי מה נוגעת ההתאמצות לעצם הלקיחה כלום, מפני שיפת התאמץ פחות יש לזקוף את הלקיחה על חשבונו של שם שהתאמץ יותר? היתכן כי כל אותן זכויות עצומות זכה בהם שם בלבד רק משום שהתאמץ יותר, הלא גם יפת לקח להיכן נעלמה לקיחתו וכי לא ראוייה היא לכלום, מדוע? כי האדם אינו נמדד רק במפעליו ובפעולותיו. האדם נמדד בעיקר בכך שבא וממלא אחר יעודיו ופקודותיו. שניהם עשו אותו מעשה. לשניהם, גם לשם, גם ליפת, אותו חלק. ואף על פי כן, אם יתכן להתאמץ יותר, הרי אז לא בא יפת ליעודו. ולא זו בלבד, אלא שעצם הפעולה מתייחסת רק למי שהשקיע בה את כל כוחותיו, וככל שקרוב הוא אל יעודו ופקודתו, כך מתייחסת הפעולה על שמו. ואם רחוק היה יפת מיעודו, משום שמסוגל היה להתאמץ יותר, הרי עצם לקיחתו אינה חשובה כל כך. ואילו לקיחתו של שם גררה אחריה את ההתייחסות של כל ה"ויקח" על כל הכלול בו.

מבאר רבי לייב היימן בספרו חקרי לב, כאשר אדם מזדרז הרי הוא מכיר במצוה, על כך מקבלים שכר רב. מי שאינו מזדרז, הרי שהוא פועל תחת היגיון אנושי, לזה לא צריך זריזות, לכך שכרו פחות.

יון נגד שפיכות דמים

בעומק רצונה של יון להחטיא את ישראל, מבאר האור גדליה (מועדים עמוד 56):

וכשאמרו היונים (בראשית רבה ב, ד) "כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל", רצו שהם יכתבו כתב סילוק מהנהגה הזאת של אלוקי ישראל, שיש הנהגה מיוחדת לכלל ישראל, ושעליהם הקב"ה מיוחד שמו ביותר... ומצינו בספרים הקדושים (רבי צדוק הכהן מלובלין; דברי סופרים, לח), כי הארכע מלכיות הן נגד ארכע עבירות חמורות, השלוש עבירות שעליהם נאמר יהרג ואל יעבור, ועבירות לשון הרע, כי כמו שהד' מלכיות הן נגד ד' מיני רע והעדר שיש בעולם, כן אלו ד' עבירות יש להם כוח של אותו ד' מיני רע והעדר. ומבואר שיון הוא נגד שפיכת דמים, ולפי פשוט אינו מובן איך בא יון לשפיכות דמים, הלא יון הוא "קולטור" ויופי, ובחכמי הגויים נקראת יון תקופה של חמכה ויציאה מתקופה של פראית, ומה עניינה לשפיכות דמים, הלא רצו להגדיל עניין החכמה ויופי הגוף ושכלול כוחות הגוף, ומה שייך זה להיפוך להריגה ולאיבוד כוחות האדם.

כשנתבונן בזה נראה כי יש כאן הבנה עמוקה במה שנקראת יון בשם שפיכת דמים, ויסוד הדבר כבר מבואר במהר"ל (נצח ישראל, ה) כי שפיכת דמים נקרא במה שמוציא הדם שהוא החיות הפנימי של הגוף, כי הדם הוא הנפש ומפרידו מהגוף ועל ידי זה מוציא ומוצץ החיות מתוך הגוף, וזה נקרא שפיכות דמים ששופך דם האדם - הוא החיות הפנימי, וכל כיוצא בזה כשמוציא החיות הפנימי נקראת בשם שפיכת דמים, ויסודו של יון היה בבחינת זו כאשר ביארנו שכל מגמתה להראות היופי החיצוני של עם ישראל, את התורה הכתובה ואת יופי הביח המקדש, ולמצוץ מהתורה ומבית המקדש החיות הפנימי, וזה נקרא שפיכת דמים. ובאמת אמרו חז"ל (ברכות דף י.). "אין צור כאלוקינו" (שמואל-א ב, ב), אין צייר כאלוקינו שצר צורה בתוך צורה", שהוא כביכול מצייר החיות והחיות הזה נמשך הפנימי תוך ציור חיצוני, והחיות הזה נמשך ממקום גבוה וקדושה כדכתיב (בראשית ב, ז) "ויפח באפיו נשמת חיים" ואמרו (ספר הקנה בראשית) "ומאן דנפח מדילי קא נפח", וזהו החיות הפנימי שיש בכל איש ישראל, וכשמסלק זו הצורה הפנימיות, אז זה נקרא שפיכות דמים. וזהו מה שאמרו (במדבר רבה כא, ד) "גדול המחטיאו יותר מההורגו", ומבאר המהר"ל כי זה באמת הוא עניין של הריגה, שמוציא ממנו החיות הפנימי, אלא שהמבין יראה ויבין כי זה עוד גרוע מהריגה, שזה שפיכת דמים נצחי שמוציא החיות האמיתי ממנו, ולכן נקרא חכמת יון בשם חכמת חיצונית, היינו שלוקחים את החיצונית של כל דבר, ומבטלים הפנימיות של החכמה, ואת זה רצו הם להשפיע על חכמת התורה לקחת החיצונית ולבטל הפנימיות ממנו...

וזה היה כל כוונת יון להוציא מהם החיות דקדושה, וזה מה שמצינו בחז"ל גבי יון שאמרו חז"ל באו פריצים וחללוהו, כי נראה דתיבת חילול היא משרש חלל, כי חילול הוא מה שמוציא הקדושה מהחפץ ומחלל אותו על דבר אחר, וכשמוציאים הקדושה מהחפץ, אז מוציאים ומוצצים ממנה את החיות הפנימי המחיה את הדבר, ונשאר הדבר ריק מהחיות הפנימי, ולכן נקרא שיש בהחפץ חלל, שחסר הפנימיות בתוכה. וזה שורש מלכות יון לחלל כל דבר, ולהוציא ממנה החיות הפנימי ושישאר רק היופי החיצוני.

לכך בחנוכה אומרים הלל שלם. מבאר האור גדליה (מועדים עמוד 60):

בגמרא (מגילה דף יד.) איתא שאין אומרים הלל בפורים דאכתי עבדי אחשוורוש אנן, ואי אפשר לומר "הללו עבדי השם" כי עדיין משועבדים לאחשוורוש. נמצאת אומר, שבגאולת יון שאנו אומרים הלל עליה, אנו אומרים "הללו עבדי השם", ולא עבדי יון כי הלל אומרים רק על נס שבא מהסדר הזה של ניסים השייך לנצחיות, כי אמירת הלל אינו הפקר לכל מה שנראה לו כנס, ורק נס כזה ששייך לכל הדורות, והניצחון היה ניצחון אמיתי שהוא לנצחיות, אז אומרים הלל, ולכן מצינו כי לשנה אחרת קבעום בהלל והודאה, ולא מיד כשהיה הנס, כי לא ידעו אי נס זה שייך לדורות, ורק כשלשנה אחרת הרגישו שחוזר ויורד אותן ההארות שהיו לפני שנה, ידעו כי נס זה שייך לדורות, ושייך לקבוע עליה אמירת הלל, וגאולת יון הייתה גאולה עולמית מהכוח

של יון, ולכן ביכולת האדם לומר הלל כי נגאל מכוחו של יון, וכל מה שמצינו היום ניסיון של חכמות חיצוניות, חכמה יונית, יש בכוח האדם להתגבר על הניסיון הזה, כי כבר נצחו הכוח של חכמות חיצוניות בימי יון, וכוח הניצחון הזה הוא עולמית לכל הדורות, ובכוח כל אדם להתגבר על הניסיון הזה, ובפרט בהיום טוב של חנוכה שיורדת אותה הארות שירדו בימי החשמונאים ונותנים לאדם כוח להתגבר על כוחו של יון.

על רוחניות נלחמים

בכל הגלויות לא נלחמו נגדם, רק נגד יון שלא רצתה להחטיא, רק להרוג, נלחמו. מייסד רבי אלחנן וסרמן (קובץ פרשיות, חנוכה ופורים):

מצינו שני ימים טובים שנקבעו לדורות לזכר הניסים, שניצלנו מגזירות המן ואנטיוכוס. ויש הפרש בין שני ימים טובים אלו, שיום הפורים נקבע ליום משתה ושמחה, וימי חנוכה אינם ימי משתה ושמחה, רק להודות ולהלל? וטעם ההבדל פירש בלבוש (אורח חיים, תרע) מפני שגזירת המן הייתה על הגופים, להשמיד להרוג ולאבד, ולא נזכר כלל שהיו יכולים להינצל על ידי עזיבת הדת; אבל גזירת אנטיוכוס הייתה רק על הנפשות, כתבו לכם על קרן השור אין לכם חלק באלוקי ישראל.

ועתה ניחזי אנן מה עשו אבותינו אז, באיזו אמצעים אחזו כדי להנצל משתי הגזירות. ומצינו בגזירת המן (אסתר ד, טז) "לך כנוס את כל היהודים... וצומו עלי", ועוד כתיב לקמן (אסתר ח, ג) "ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפול לפני רגליו ותבך ותתחנן לו"... אבל לא עלתה על דעתם להילחם בזרוע נגד המן, ואין לאמר הטעם, מפני שידעו שאין כוח בהם לעמוד נגד האויב, זה אינו כלום שהרי היו בהן נביאים, ואילו ידעו כי הוא רצון ה' להילחם נגד המן ודאי היו מוסרים עצמם להריגה, והרי גם החשמונאים היו מעטים נגד רבים וחלשים נגד גבורים ובכל זאת לא נמנעו להילחם?

אלא ברור כי בימי המן ידעו כי לא זו הדרך להילחם בזרוע, ואחזו רק באומנות אבותיהם לצעוק אל ה', אמנם בגזירת אנטיוכוס אף כי גם כן התענו והתפללו לה', בכל זאת לא הסתפקו בזה, אלא חירפו נפשם למות במלחמה ממש, וצריך להבין טעם ההבדל הזה. יש להבין ולידע כי אף ש"בכל הארץ משפטיו" (תהילים קה, ז) "ואין עוד מלבדו" כתיב (דברים ד, לה), אבל בשעה שמידת הדין מתגברת מאוד, לפעמים ניתן לשטן ללחום נגד הקב"ה כביכול (עיין בסוף המסילת ישרים דבריו בהקדמה לקל"ח פתחי חכמה, בעניין גזירת תלמידי חכמים, וברמב"ם ריש פרק ט מהלכות תשובה).

ונמצא שיש שתי מיני הנהגות: א. מעשי ה'. ב. מעשי שטן. וכן הגזירות על ישראל הן בשני האופנים, ובכל גזירה צריך להבחין מאיזה אופן היא. וסימני הבחינה בזה, שאם הגזירה היא על הגופות בכימי המן, זוהי מעשה ה', ותכליתה היא להחזירנו למוטב, וגדולה הסרת טבעת (מגילה דף יד.). ובאופן זה אין מקום למלחמה והיא לא תצלח. אבל אם הגזירה היא על הנפשות ותכליתה היא להעביר ישראל על דתם ולא להחזירם למוטב, אין זה מעשה השם כי אם מעשה שטן, וכדי להחליש כוח השטן דרוש שישיראל ימסרו עצמם להריגה, במלחמה ממש.

בפורים לא היה מועיל רצון אי מי להדמות לעמלק, דמרתם היא להרוג ולאבד, ולכך עבור חיינו שתלויים בקב"ה, אין צורך להילחם, דאם רצונו להשאירנו בחיים, כך יהא אף בלא מעשנו, ולכך הדרך לבטל הגזירה היא על ידי תפילה וצום ואפר. אך בחנוכה המטרה הייתה שכולם יתבוללו בין העמים, המטרה שיהיו מתיוונים, שלא כשאר גלויות שלא היו מתבבלים ומתפרסים, כאן המטרה הייתה שיתיוונו, ובמלחמה כנגד עיקרי הדת עלינו לפעול במסירות נפש, לקיים את המצוות במסירות נפש, וכך יושיע אותנו השם יתברך מהצרה, דאנו נעשה את שלנו, והקב"ה יעשה את שלו ויציל אותנו.

בחנוכה יצאו להילחם במסירות נפש, ויצאו להילחם מעטים כנגד רבים, וברש"י (דברים לג, יא) מביא דהיו י"ג בני חשמונאי שנלחמו כנגד אלפים ורבות, וזהו נס גלוי. ואמנם ידועים הסיפורים שכמובן מקורם מהמדרש (אוצר מדרשים איזינשטיין חנוכה), שבמסירות נפשם הרגו אף את הפילים, ובכך הפחידו את שאר היונים ונמלטו כולם, אך עצם יציאתם למלחמה היא התאבדות כפשוטו. כך מבואר ברמב"ן (בראשית מט, י): "החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה

והמצות מישראל". בלא מסירות נפש החשמונאית, נשתכחה תורה מישראל. שומרי התורה והמצוות היו בעמדת מיעוט, עד כיבוש מצודת חקרא שלוש שנים אחרי נס חנוכה, עבודת בית המקדש לא שבה לגמרי לסדרה. שומרי התורה עדיין חשו נרדפים.

עמדת להם בעת צרתם

בדרך זו מבאר רבי מאיר צבי ברגמן בשערי אורה (עמוד 70):

צריך עיון מדוע שונה נוסח על הניסים הנאמר בחנוכה מנוסח על הניסים הנאמר בפורים, דהנה בנוסח על הניסים הנאמר בפורים נאמר "בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה, ואתה ברחמך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו", ואילו בנוסח על הניסים של חנוכה נאמר "ואתה ברחמך הרבים עמדת להם בעת צרתם", וצריך ביאור מאי שנא חנוכה דמוזכר התם בעת צרתם ולא בפורים?

והנראה דשונה גזירת חנוכה מגזירת פורים, דבפורים כיון שהיה הגזירה להשמיד להרוג ולאבד את הגופים, בזה אף שכלל ישראל לא היו מרגישים את הגזירה בכל חומרתה, מכל מקום היו נענים בתפלה ובתחנונים, מה שאין כן הגזירה דחנוכה שהיה על הנשמה על תורת ישראל שזה תלוי גם בכחירה, התם באה עזרת ה' רק עד כמה האדם מרגיש בצרה, ומתחנן על הצלתו, הקב"ה עוזרו ומצילו, ועל זה באה ההדגשה בהודאת חנוכה שהקב"ה ברחמיו הרבים עמד לישראל בעת צרתם כשהרגישו בצרתם, ואז עזרם, ומה היה עזרתו שיוכלו לקיים התורה ומצוות כרצונם, וזה רמוז במציאת פך השמן שלא נטמא, כיון שהרגישו בצרת היוונים שבאים להעבירם על דתם, עשה להם הקב"ה נס שיוכלו לקיים התורה ומצוות ועד שיוכלו לכתוש זיתים, בינתיים המציא להם פך השמן, זהו נס חנוכה, בינה זאת.

האדם צריך להרגיש שקושי רוחני הוא צרתו, בהרגשה כזו הקב"ה עושה ניסים מעל לדרך הטבע.

גוי מטמא כזב מדרבנן

בזה נבין מהו נס פך השמן. אומרת הגמרא בשבת (דף כא:):

מאי חנוכה? ...שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה.

מבאר החתם סופר (שבת דף כא:):

הרא"ם בביאורי סמ"ג הלכות חנוכה הקשה, מה צורך לנס חנוכה הא טומאה הותרה או דחוייה בציבור ואם כן יעשו שמן בטומאה? ...ובישוב קושינו נראה לי, בלאו הכי נמי צריך עיון מה צורך לנס ומה היה בכך אם היה מתבטלים מהדלקת מנורה עוד שמונה יום, עד שיעשו שמן בטהרה. והלא כמה שנים בטלה עבודה בימי היוונים? אבל העניין הוא כך, דודאי היה שמנים הרבה בפכים הרבה שלא היו טמאי מת, דכלי חרס אינו מטמא מגבו. אבל הכל היה טמא בטומאת גוים שהם כזבים לכל דבריהם מדרבנן, כיון ששלטו בכל אשר להם כמה שנים, וגם בטומאת עבודה זרה שאינה אלא מדרבנן (עיין לשון רש"י שבת דף פג: ד"ה דרבנן, דכל שאינו תקרובת לעבודה זרה בודאי אינו אלא מדרבנן). והנה לא הותרה בציבור אלא טומאת מת, אבל לא טומאת זבים ומצורעים וטומאת גוים ועבודה זרה... ואמנם יש לומר הגוים המה כזבים שיצא טומאה מגופם, והחמירו גם במגעם... ועל כן היו חכמי הדור אז נבוכים אם לעשות שמן בטומאת מת ולומר דהותרה בציבור, הרי מן התורה יש כאן שמן טהור ממש, ואין נעשה שמן בטומאה להדליק, ואם נדליק בשמן הטהור הרי אנו עוברים על טומאת דרבנן שלא הותרה, ואם נניח מלהדליק, הרי גרמו רבנן לבטול הדלקת המנורה, ואף על גב שיש כוח ביד חכמים לעקור בשב ואל תעשה (כיבמות דף צ.). מכל מקום היה הדבר קשה בעיניהם, והראה להם הקב"ה נחת רוח במעשיהם שנעשה הנס הזה, כדי שיהיה דברי חכמים קיימים.

אף שהגזירות להפריש את עם ישראל מהנכרים נגזרו רק בימי הלל ושמאי, אך הגזירה לטמא גוי כזב הייתה בימיהם. כדי לקיים תקנה זו, עשה עמהם הקב"ה נס ומצאו פך שמן טהור שלא נגעו בו היוונים.

והיא שעמדה לאבותינו ולנו

בזה נבין רובד נוסף. כאשר חזרו מן הגלות בבית ראשון, היה צורך להפרישם מנשים נכריות, והדבר תמוה, הלא גלות בבל הייתה שבעים שנה בלבד, ואף היו אנשים שזכרו את הבית הראשון בתפארתו וידעו לומר גדול היה הראשון, וכיצד הגיעו עד נישואי תערובת והתבוללות? הוא אשר אמרו החשמונאים. ללא הרחקות מדרבנן מהגויים, יכולים אנו להגיע למצב של הדור שעלה מבבל, ולכן נקפיד על הגזירות דרבנן שאסרו יינם ושמנם של נכרים במגע, ואף שגזירות אלו מי"ח דבר הם שנגזרו לאחר מכן, אך שורש גזירות אלו, גוי טמא כזב, החלו בזמנם של החשמונאים. אף שלמדו תורה כנתינתה מסיני, עוד לא היו מחלוקות בעם ישראל, אך להתרחק מגויים כבר החלו לגזור.

ולכך חפצו להדליק בשמן טהור מטומאת מגע דרבנן. וכך אומרים אנו בהגדה של פסח. מגביהים הכוס ואומרים "והיא שעמדה לאבותינו ולנו". גזירת יין נסך על יין של עובדי כוכבים, היא שעמדה לאבותינו ולנו שלא נטמענו בין העמים. וזכו שמצאו שמן טהור, ועד לא הגיע שמן חדש הטהור ולא טמא בטומאת מגע דרבנן, אף זכו שדלק השמן הקיים שמונה ימים. בדרך זו שמעתי לבאר, בפורים מסובבים ברעשן, בפורים קיבלו למטה את התורה שבכתב, לכך מחזיקים ברעשן מלמטה. בחנוכה עשו נס משמים לקיים את הגזירות דרבנן, קיבלו למעלה מה שגזרו למטה, לכך מסובבים בסביבון מלמעלה. בחנוכה קיבלנו את הגזירות דרבנן, בכוח המנורה. המנורה היא כוח תורה שבעל פה, בזה קיבלנו כוח להתמודד נגד השפעת מלכות יון.

ה' יעזוק שנצליח להתגבר על ההפרעות לקיום המצוות

ובזה נזכה שלא נשמע צרות